

Harsányi Béla

KÁRPÁTALJAI REFORMÁTUS BELMISSZIÓI MOZGALOM A XX. SZÁZAD 20-AS, 30-AS ÉVEIBEN

Bevezetés: a belmisszió mozgatórugói

A Kárpátaljai Református Egyházkerület hosszú szerveződési időszakot követően 1923. június 7-én alakult meg véglegesen, amikor is Munkácson beiktatták hivatalába első püspökét, Bertók Béla helybeli lelkészt.¹ A belmissziói mozgolódás azonban ettől jóval korábban elkezdődött, melynek három fő mozgatórugója volt. Az első – már a kezdetektől – a magyar nemzeti identitás és kultúra erősítésének, őrzésének szándéka volt.² Másodsor: a belmissziói törekvéseket – nem csak Kárpátalján, de szerinte a történelmi Magyarországon – egy olyan kísérletnek tarthatjuk, mely arra irányult, hogy az egyháztagok és a hivatalos egyház képviselői között a dualizmus kora óta fennálló távolságtartást, elhidegülést megszüntesse. A dualizmus korából örökölte az egyház azt az állapotot, hogy annyira beolvadt az állami struktúrába, hogy megszűnt a közemberektől való függése, és egyben megszűnt a velük való közvetlen kapcsolata is. Az egyház létét, egzisztenciáját teljességgel az állam garantálta, ez pedig rendkívül elkényelmesítette, ellaposította szolgálatát. Tömegek idegenedtek el az egyháztól. Az 1919-es proletárdiktatúra rövid időszaka aztán úgy hatott a református egyházra, mint egy vészkiáltás, amelynek hatására sokan felébredtek, és a belmissziói mozgalom egy addig szűk réteg szívügyéből az egész hivatalos egyház fontos programja lett.³ Végül

¹ HARSÁNYI Béla: Az egyházkerületi szervezkedés késedelmének okai Kárpátalján, in KERESZTES Gábor (szerk.): *Tavaszi szél, 2016, Tanulmánykötet*, II. kötet, Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 24–34.

² Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban TtREL), I.27.b.8., Pap János levele Biki Ferenchez, 1921. július 1; TtREL, I.27.b.8, Biki Ferenc körlevele a máramaros-ugoc sai református lelkészekhez, 1921. szeptember 20.

³ BOLYKI János – LADÁNYI Sándor: A református egyház 1918–1948 között, in BARCZA József – DIENES Dénes (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház történe-*

a belmissziói erőfeszítések harmadik mozgatórugója, legalábbis a Csehszlovákiához csatolt területeken, éppen ennek az állammal való jó viszonynak a megszűnése volt. A csehszlovák állam igen mostohán bánt a református egyházzal. Lelkészeitől minden lehetséges módon megvonta az államsegélyt, jogilag igyekezett a lehető legnagyobb bizonytalanságban tartani, iskoláit ellehetetleníteni. Ebben a helyzetben az öntudatos, egyházukért áldozatkész, szolgálatkész egyháztagok nevelése létszükségletté vált.⁴

A belmisszió kezdetei: egyesületi vagy közegyházi út?

A kezdeti időkben a belmissziói eszmélődés jelentős alakjai Benkő Viktor sárosoroszi és Siposs Imre csepei lelkészek voltak, akik *Új Reformáció* néven egyesületet hoztak létre Szlovenszkóban és Ruszinszkóban, amelybe hívták a református egyház lelkészeit és világi tagjait is. Az egyesület Kassán jött létre 1922 decemberében, amikor elfogadták alapszabályait, és felterjesztették azokat jóváhagyásra a minisztériumhoz.⁵ Mint Benkő Viktor, az egyesület elnöke írta, céljuk az volt, hogy a keresztyéniséget a templomon kívül is lássák megvalósulni. Programjuk szerint az aktív, szociális kegyességet képviselték minden felekezetieskedésen és szűklátókörűségen felülemelkedve.⁶ Ellenfeleik, kiknek fő képviselője Peleskey Sándor⁷ viski lelkész volt, szemükre vetették, hogy ők a magyarországi Bethánia mozgalom képviselői, amely alakulattal szemben a nagy tekintélynek örvendő Sebestyén Jenő dogmatika professzor, a történelmi kálvinizmus fő alakja a *Kálvinista Szemle* hasábjain komoly elvi harcot vívott. Sebestyén Jenő olyan szerveződésnek írta le őket, amely a keresztyénségnek valamilyen elitista elképzelése szerint a komoly hívőket ki akarja ragadni, vagy legalábbis el akarja különíteni a szerinte hitetlen népegyházi keretek közül. Peleskey jellemzése szerint a Bethánia kegyességi irányzata ezenkívül nem eléggé elkötelezett sem a református értékek, hitvallások, sem pedig a magyar nemzeti identitás védelme és erősítése iránt, hanem valamilyen általános, színtelen keresztyéniség propagálói.⁸ A vita végül nem élesedett ki oly mértékben, mint ahogy az anyaországban ez történt. Az identitás megőrzésének felelősségérzete a kisebbségi sorsban determinálta annak eredményét, mely az egyházi felsőbbtség hozzáállásában is tükröződött. Czinke István, a Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület püspöke, az egyetemes konvent elnöke, és Bertók Béla kárpátaljai püspök is a belmisszióknak egyházon belüli,

te, 1918–1990, *Tanulmányok*, Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Theológiai Akadémia, 1999, 10–12.

⁴ TRREL, I.22.a.6, Bertók Béla püspöki jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1929. december 10.

⁵ SIPOSS Imre: „Új Reformáció Szövetség”, *Református Egyház és Iskola* (a továbbiakban *REI*), 2. évfolyam, 1922. december 3., 199–200.

⁶ BENKŐ Viktor: Az új Reformáció-Szövetség, *REI*, 3. évfolyam, 1923. január 21., 11.

⁷ Peleskey nem általában a belmisszióknak volt ellenfele, sőt nagyon is elkötelezett és aktív támogatója és munkása volt annak, hanem az ún. Bethánia-féle általános keresztyéniséggel szemben hangoztatta ellenvéleményét, valamint a belmisszióknak nem egyesületi, hanem egyházon belüli gyakorlását szorgalmazta és munkálta.

⁸ PELESKEY Sándor: Új Reformáció Szövetség – Pietizmus, *REI*, 3. évfolyam, 1923. január 14., 5–7.

tehát nem egyesületi folytatása mellett tört pálcát.⁹ Szintén az egyházon belüli belmissziói munka mellett kötelezte el magát a Szlovenszkoói és Kárpátaljai Református Egyetemes Egyház Zsinata is Léván, amely 1923. június 17–25. között ülésezett. Ez a zsinat a VIII. törvénycikkkel egészítette ki korábbi törvénykönyvét, melyet Sörös Béla losonci lelkész dolgozott ki, és amely *Az egyház belső építéséről* címet kapta.¹⁰ A törvénycikk kimondta a családkönyvek¹¹ bevezetését, a gyermekek lelkigondozásának gyakorlását; a konfirmáció idejével kapcsolatban elrendelte, hogy a gyermek be kell, hogy töltsen előbb a 14. életévét. Előírta továbbá a gyülekezetekben a különböző hitéleti egyesületek szervezését, a lelkész által választott tagokból álló „evangéliumi közösségek” megszervezését, mint gyülekezeti testületeket, amelyek a lelkész missziói munkatársi közösségeként tevékenykednek; fontos intézkedés volt még a gyülekezeti egyházfegyelem gyakorlásának hangsúlyozása is. A törvény minden egyházmegyében és egyházkerületben felállítani rendelte ezen kívül a lelkésztestületeket.¹²

Peleskey Sándor működése

Az elkövetkező pár évben a belmisszió irányítása és szervezése Kárpátalján főleg Peleskey Sándor kezében összpontosult. De Bertók püspök belmisszió iránti elkötelezettségét is megláthatjuk abban, hogy 1923 márciusában *Szeretet* címen elindította vallásos néplapját, amelyet kétheti rendszerességgel jelentetett meg, és önkéntes adományok segítségével tartott fenn.¹³ Ez hamarosan olyan népszerű lett, hogy nem csak Kárpátalján, de a két szlovenszkoói egyházkerületben, a dunáninneniben és a tiszáninneniben is igen elterjedt, és hamarosan az egyetemes egyház vallásos néplapjává lett. Körülbelül 6000 példányban jutott el az olvasókhoz.¹⁴ Ami Peleskey Sándor munkásságát illeti, a Kárpátaljai Református Egyházkerület Missziói Bizottságának tagjaként a belmisszió beindításának első lépését a lelkészek és a presbiterek aktivizálásában, képzésében, a belmissziói munka módszereinek és ágazatainak megismertetésében látta. Ennek érdekében lelkészértekezleteket, konferenciákat szervezett. Az első ilyenre 1923. március 21-én került sor Nagyszőlősön.¹⁵ Peleskey itt is hangsúlyozta a belmissziói munka református hitvallásokhoz és a kárpátaljai magyar református néplélekhez való igazodásának fontosságát, majd Bácsy Gyula feketepataki lelkész tartott előadást a belmisszió alapvető munkáiról, úgymint: a megtérés, az evangélizálás, a testvéri közösség megteremtése és ápolása és a buzgó imádság.¹⁶ Minde-

⁹ CZINKE István: Részlet a konventi elnöki jelentésből, *REI*, 3. évfolyam, 1923. április 29., 66.

¹⁰ Események – Feljegyzések, *REI*, 3. évfolyam, 1923. április 29., 66–67.

¹¹ A családkönyvek egyházközönségenként nyilvántartották az egyháztagek, és református vallású családtagjaik adatait, életeseeményeit.

¹² HARSÁNYI Béla: A felvidéki és kárpátaljai egyetemes református egyház törvényalkotó munkája a két világháború között, *Egyháztörténeti Szemle*, 17. évfolyam, 2016/4, 56–83.

¹³ BERTÓK Béla: Tájékoztató és kérés, *Szeretet*, 1. évfolyam, 1923. március 25., 2–3.

¹⁴ CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918–1938)*, Ungvár, Magyar Királyi Állami Nyomda, 1940, 175.

¹⁵ Hírek, *REI*, 3. évfolyam, 1923. március 18., 44.

¹⁶ SIPOSS Imre: Események–Feljegyzések, *REI*, 3. évfolyam, 1923. április 1., 51–52.

zek után nem váratott magára sokáig az egyházkerületi lelkészkonferencia sem. Ezt Bertók szervezte meg 1924. április 8-án Beregszászban.¹⁷ Ezen az alkalmon Peleskey *A destruktív szociológia és mi* címmel tartott előadást, melyben elméleti síkon ismertette a hallgatósággal azokat a korabeli társadalmi jelenségeket, amelyek károsak az egyház életére és szolgálatára nézve, valamint röviden kitért az ellenük való harc és védekezés lehetőségeire is, melynek egyetlen módja a lelkipásztorok Krisztusban való megújulása, megerősödése, és az ezzel együtt járó egyházmegújító munka.¹⁸ Előadott még a konferencián Szabó Béla is, aki már jóval gyakorlatiasabb oldalról közelítette meg a belmissziót, amikor annak különböző módszereiről és eszközeiről, a vasárnapi iskolákról, a vallásos estékről, a bibliaórákról, az ifjúsági- és leányszövetségekről beszélt.¹⁹ Még ugyanebben az évben, október 21-én szintén Beregszászban szervezett Peleskey egy egyházkerületi lelkészértekezletet, melyen Szendrey István mezőkasznói lelkész *Korunk mozgató eszméi az ige világitásában* címmel tartott előadást, valamint Peleskey is szolgált, melynek során a református lelkészség legnagyobb bajának a XIX. század racionalizmusában leragadt gondolkodásmódot nevezte meg. Eszerint az egyház egy törvényekkel körülbástyázott, tekintélyes, államilag megbecsült organizmus, melynek elsődleges társadalmi feladata, hogy jó erkölcsű, becsületes embereket neveljen. Ilyen ideológia mellett az egyházi életnek kulturális és adminisztrációs tevékenységei kerültek fölénybe. Trianon után azonban, a Csehszlovákiába szakadt magyar református egyház életében ezek az eddig oly nagy biztonságot nyújtó külső keretek összetörték. Az állam nem állt már a maga hatalmával és anyagi támogatásával az egyház mellett, így az egyháztagokat semmi sem kényszerítette arra, hogy egy ilyen bürokratikus jellegű egyháznak engedelmes tagjai legyenek. Be kellett tehát látnia a lelkészi karnak, hogy a bürokratikus egyház fogalmát fel kell váltani az élő, lelki egyház fogalmával, és el kell kezdeniük a lelkekért való munkálkodást. Lehet, sőt kell is ragaszkodni a református egyház tradícióihoz, ősi törvényeihez, iskoláihoz, de nem szabad elfelejteni, hogy az egyház fundamentuma mégsem ezekben van, hanem a Krisztusba vetett élő hitben.²⁰ Azonban az 1924. esztendő még mindig nem zárult le ezzel az értekezlettel a belmisszió szempontjából. A kárpátaljai egyházkerület december 15-én református napot szervezett Ungváron, melyről a tudósító úgy emlékezik meg, hogy az az első tömegmegmozdulás volt a magyar kálvinizmus reprezentálására Csehszlovákiában. 90 lelkész, 50 tanító, 50 egyházi tisztségviselő, 100 egyházközség 450 presbitere, 60 református nő és egy sereg érdeklődő, közel 1000 fő vett részt az alkalmon, ahová a földrajzi közelség miatt bizonyára a szlovenszkoói tiszáninnyi egyházkerületből is sokan érkeztek. A konferencia elnökségét Bertók Béla püspök és Polchy István a Kárpátaljai Református Egyházkerület helyettes főgondnoka alkotta, az ígehirdetést Bácsy Gyula végezte, előadást pedig Magda Sándor csicseri (tiszáninnyi) lelkész tartott a református lelkészképzés fontosságáról és igei szempontjairól.²¹

¹⁷ Lelkészkonferenciák, *REI*, 4. évfolyam, 1924. április 20., 64.

¹⁸ PELESKEY Sándor: A destruktív szociológia és mi, *REI*, 4. évfolyam, 1924. május 4., 69–70.

¹⁹ Lelkészkonferenciák, 64.

²⁰ PELESKEY Sándor: A mi legnagyobb bajunk, *REI*, 4. évfolyam, 1924. november 9., 177–178.

²¹ ISAÁK Imre: Református nap Ungváron, *REI*, 4. évfolyam, 1924. december 28., 201–202.

Bácsy Gyula missziói lelkészsége

A kárpátaljai egyházkerület 1925. december 15–16-i közgyűlésén Bertók javaslatára egyházkerületi missziói lelkészi állást létesített, és e tisztség betöltésére Bácsy Gyula újdávidházai lelkészt választotta meg.²² Az elfogadott szabályrendelet szerint a kerületi missziói lelkész hivatása minden irányú missziói munka, de különösen a belmisszió figyelemmel kísérése és ébrentartása, népszerűsítése, szervezése, irányítása, felügyelete volt. A missziói lelkész hatásköre kiterjedt az egyházkerület minden egyházmegyéjére és gyülekezetére, azok evangelizálására, valamint azokban a diakóniai munka támogatására. A missziói lelkész kötelessége volt, hogy két évente legalább egyszer az egyházkerület minden gyülekezetét meglátogassa, és azokban az evangelizáció és a diakónia ügyét előmozdítsa; a belmissziói munkások feladatait irányítsa, számukra megbeszéléseket, konferenciákat tartson; a gyülekezetekben vallásos összejöveleteket szervezzen hitébresztés céljából, szórványokat látogasson, vallásos irodalmat terjeszsen, belmissziói munkatársakat képezzen. A missziói lelkész köteles volt munkájáról minden évben tervezetet készíteni, és azt a püspöknek jóváhagyásra felterjeszteni. A felelősségről szólva a szabályrendelet leszögezi, hogy a missziói lelkész az egyházkerületi közgyűlésnek tartozik felelősséggel, fegyelmi ügyeit illetően pedig az egyházkerületi bíróság hatásköre alatt áll. Az egyházkerületi gyűlések alkalmával köteles jelentést tenni a belmisszió ügyének állásáról. Az egyházkerületi lelkész az egyházkerületi közgyűlésnek rendes tagja, valamint a kerület missziói előadója is egyben. Díjazásáról az egyházkerület gondoskodik. A missziói lelkész szolgálatai alkalmával minden perselypénz az egyházkerületet illeti.²³ Bácsy rövid, mindössze két és fél éves missziói lelkészi munkájának eredményéről lemondásakor, az 1928. december 27-i kerületi közgyűlésen számolt be. Eszerint a két és fél év alatt nem csak Újdávidháza, hanem Szolyva szórványgyülekezetébe is kijárt minden vasárnap istentiszteletet tartani. Járt a Kárpátalja gyülekezeteit, és missziói napokat szervezett azokban. Lelkészi konferenciákon vett részt előadóként. Útjai során terjesztette a *Szeretet* című újságot, és igyekezett annak megrendelőket szerezni. Homályos és elnagyolt statisztikát közöl arról, hogy 1926 folyamán 25, 1927-ben pedig 34 gyülekezetben kezdődött meg a belmissziói munka Kárpátalján. 1928 csonka évében azonban visszaesést tapasztalt, már csak 8 gyülekezetet említett e vonatkozásban. Hogy azonban pontosan mit jelentenek ezek a számok, arról részletesen nem kapunk információt.²⁴

Belmisszió és diakónia

Hogy a belmisszió ügyét az egyház legmagasabb köreiben is mennyire fontosnak tartották, jól mutatja, hogy 1925 szeptemberében az egyetemes konvent Czinke Ist-

²² PEYER-MÜLLER, Fritz: *A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintés a jelenre*, Budapest, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1994, 184.

²³ TtREL, I.22.a.2, Bácsy Gyula: Szabályrendelet a Kárpátaljai Református Egyházkerület missziói lelkészi állásáról, 1925. június.

²⁴ TtREL, I.22.a.5, Bácsy Gyula egyházkerületi missziói lelkészi jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1928. december 27.

ván elnök indítványára határozatot hozott arról, hogy az 1923 júniusi lévai zsinat törvénykönyvének – melynek jóváhagyása az állam részéről kélekedett, így nem juthatott érvényre – előbb már ismertetett VIII. törvénycikkét 1926. január 1-i hatállyal életbe lépteti, mint az egyházi élet és belmissziói munka új szabályzatát. A konvent a maga missziói bizottságát is megalapította.²⁵

A missziói hevület egy másik megnyilvánulása volt ebben az időszakban az egyetemes egyház életében a diakóniai erőfeszítések és teljesítmények megszaporodása. 1927–1928-ra általánossá vált az a nézet a belmisszió vezető alakjai között, hogy kevés csak beszélni az Isten országáról, a missziói erőfeszítéseknek csak akkor lesz hitele és eredménye, ha a belmisszió által felélesztett keresztyéni buzgóságnak valami módon csatornát nyitnak, hogy az kiáradhasson, megnyilvánulhasson. Ez pedig csak a szeretetszolgálat által történhet. Mindhárom egyházkerületben elkezdődtek tehát a próbálkozások és kezdeményezések a diakónia végzésére, különösen a legelesettebbek és legrászorultabbak, az árvák felé.

A dunáninnyi egyházkerületben Kiskoszmályon, Tiszáninnen Rozsnyón, majd Beretkén, a kárpátaljai egyházkerületben pedig Huszton voltak kezdeményezések. Czinke István tiszáninnyi püspök és Lukács Géza tiszáninnyi egyházkerületi főgondnok, akik egyben az egyetemes konvent elnökségét is alkották, nagyszabású tervvel álltak a konvent elé 1928 tavaszán, tudniillik, hogy az egyház vásárolja meg a rozsnyói fürdő épületkomplexumát. Terveik szerint ezt az objektumot aztán a jövőben az egyház missziói, diakóniai és üdülőközpontként használhatná.²⁶ A konventi tagok részéről e javaslat ellen azonban több kifogás és ellenvetés is érkezett, minek következtében azt végül ilyen formában nem fogadták el.²⁷

A tiszáninnyi egyházkerületben és egyházmegyéiben azonban nem szűnt meg a szándék és a lelkesedés. A gömöri egyházmegye július 30-án Szalócon tartott rendes közgyűlésén foglalkozott a témával. A közgyűlés határozatilag kimondta, hogy az egyházmegye lelkészei és tanítói az 1928. évtől kezdődően tíz éven keresztül jövedelmük 2%-val kötelesek hozzájárulni e nemes cél megvalósításához. Az egyházmegye a felállítandó árvaházat a sajátjaként szándékozta megalapítani, de azt készségesen felajánlotta a tiszáninnyi egyházkerületnek, ezen keresztül pedig a konventnek, hogy egyetemes egyházi célokat szolgáljon. A tiszáninnyi egyházkerület november 11–12-én Kassán tartotta soros közgyűlését, melynek egyik központi témája a tervezett szeretetintézmény felállítása körül kialakult helyzet volt. Határozatilag kimondták, hogy az árvaház létesítésének gondolatát felkarolják, és 1929. szeptember 1-jéig megvalósítják. Felállításának a helyéül azonban – bár sok tekintetben Rozsnyót ideálisnak tartották – az egyetemességre való törekvés és a fekvés adta sok előnyökre való tekintettel Rimaszombatot jelölték ki. Felállítottak továbbá egy

²⁵ PÉTER Mihály (szerk.): *A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyetemes Konvent ülésének jegyzőkönyve, 1925. szeptember 8., 7. szám.*

²⁶ CZINKE István: Református árvaház, *REI*, 8. évfolyam, 1928. május 13., 10.

²⁷ PÉTER Mihály (szerk.): *A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének jegyzőkönyve, 1928. május 31., 8. szám.*

bizottságot, melyet felhatalmaztak az intézmény számára megfelelő hely vásárlására. A hely kérdése azonban végül hamarosan nem várt módon oldódott meg. Tornalyay Margit birtokos úrnő 1928. december 4-én az akkor már Beretkén szolgáló Bácsy Gyula előtt kijelentette, hogy az árvaház céljára felajánlja a Beretky kastélyt és 100.000 cseh koronát. 1928. december 13-án a konvent Kassán tartott soros ülésén elfogadta a nagyszerű alapítványt. A továbbiakban felhatalmaztak egy bizottságot az adomány átvételére, illetve a kastély átalakítási terveinek az elkészítésére azzal a kikötéssel, hogy az intézet 1929. szeptember 1-jén megnyitható legyen. Hamarosan megkezdődtek az építkezési munkálatok, és a megszabott határidőt némileg átlépve, 1929 októberének végére a szükséges átalakításokat el is végezték. Végül 1929. október 31-én a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház árvaháza Beretkén 12 árvával (10 fiúval és 2 lánnyal) megnyitotta kapuit. Az árvaház vezetője 1929. október 31-től 1935. augusztus 15-ig, távozásáig, Bácsy Gyula beretkei lelkész volt. 1936 januárjától 1937. augusztus 31-ig az új beretkei lelkész, Borza Zoltán vette át munkáját, 1937. szeptember 1. és 1947. szeptember 30. között pedig – kezdetben helyettes-igazgatói minőségben, majd rendes igazgatóként – Gérecz Lajos beretkei iskolaigazgató lett a vezető.²⁸

Kárpátalján a huszti gyülekezet bázisán indult el 1928 tavaszán egy erőteljes kezdeményezés egy árvaház-szeretetház megalapítására. Szabó Béla helyi lelkész volt ennek a fő kezdeményezője, aki először természetesen itt is az egyházmegye és egyházkerület együttműködésével és fenntartásában tervezte a működést. Egy teljesen új épületet szerettek volna felhúzni az árvaház számára kölcsönpénzből, amit aztán az intézmény részére történő gyűjtésekből, adományokból törlesztettek volna.²⁹ 1928 júliusának végén felvették az első árvát, akit ideiglenesen egy gyülekezeti tag özvegyasszonynál helyeztek el.³⁰ Bertók a rozsnyói fürdő ügyében hozott konventi határozat, és annak negatív hatásai miatt igen óvatosan közelített a huszti árvaház kérdéséhez. Nem szerette volna, hogy az egyházi közvélemény előtt úgy tűnjön, hogy a saját kerületének huszti árvaházzal kapcsolatos tervei miatt nem támogatta Czinke és Lukács indítványát. Ezek a körülmények arra készítették, hogy távol maradjon a szeretetház körüli egész szervezkedéstől. A huszti árva- és szeretetház gondolata körül ezzel elfogyott a levegő. 1928 őszén felcsillant ugyan még egyszer a remény, szintén Szabó Béla közreműködésével. Ugyanis a Huszthoz közeli Taracköz gyülekezete, mely bizonyos földeladások révén nagyobb tőkéhez jutott, felépítette volna Huszton a tervezett árvaházat, ha azt bérbe adhatta volna valakinek.³¹ A Kárpátaljai Református Egyházkerület 1928. december 27-i közgyűlése azonban a huszti árvaház felállítását továbbra is időszerűtlennek mondta ki, és így nem engedélyezte a tarackö-

²⁸ GALO Vilmos: A Beretkei Református Árvaház története, *Egyháztörténeti Szemle*, 13. évfolyam, 2012/2, 29–51.

²⁹ TtREL, I.22.a.5, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. május 27.

³⁰ TtREL, I.22.a.5, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. július 27.; TtREL, I.22.a.5, Tervezet a Huszton felállítandó „Szeretetház”-ról.

³¹ TtREL, I.22.a.5, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. október 16.

zi gyülekezetnek sem, hogy pénzt ennek felépítésébe fektesse.³² Ezzel a kárpátaljai árvház ügye hosszú évekre lekerült a napirendről.

Szabó Béla missziói lelkészsé választása

Bácsy Gyula kerületi missziói lelkészségről való lemondását³³ követően Bertók ideiglenes jelleggel Szabó Bélát nevezte ki a tisztségre.³⁴ Feladatául tűzte ki azonnal egy missziói munkaterv kidolgozását, a missziói munka anyagi feltételeinek megteremtésére vonatkozó javaslat elkészítését, az egyházkerület különböző missziói csoportjainak, egyesületeinek felmérését és egy nagyszabású egyházkerületi „református nap” megszervezésének előkészítését.³⁵

Szabó kérdőívet szerkesztett a kerület lelkészei számára, ami alapján a belmissziói helyzetfelmérést el lehetett készíteni. Belmissziói tanfolyamok szervezését jelentette be azok számára, akik e munkában szeretnének részt venni.³⁶ Kezdeményezte, hogy az egyházmegyékben is legyenek missziói lelkészek, ne csak az egyházkerületben.³⁷ Ennek első gyümölcse már 1928 őszén mutatkozott, amikor a máramaros-ugocsai egyházmegye Sárkány Lajos királyháza lelkészt választotta meg a megye missziói lelkészévé.³⁸ Beregben 1930 februárjában választották meg hasonló tisztségre Tornay János bilkei lelkészt.³⁹ A kárpátaljai ungi egyházmegyében 1929-ben az ungvári gyülekezet jóvoltából szintén történtek előrelépések. A gyülekezet II. segédlelkési állást szervezett, melynek kizárólagos munkájául a belmisszió végzését és propagálását tűzték ki, és melyre Nyitrai Béla segédlelkészt választották meg.⁴⁰ Szabó még 1928 decemberére elkészítette a Bertók által kért missziói tervet is. Ez kimondta, hogy a missziói munka vezetése a kerületi és egyházmegyei missziói bizottságok joga és kötelessége. Ezek elnöksége a kerületi, illetve megyei elnökség. Rögzítette, hogy a református egyházban mindenkor a templomi igehirdetés áll a gyülekezeti élet közép-pontjában, és a templomon kívüli igei szolgálat csak e köré épülhet. Szabó szerint haladéktalanul meg kell szervezni a kárpátaljai református gyülekezetekben a vasárnapi iskolákat, nőszövetségeket, leányköröket, ifjúsági egyleteket, vallásos estéket, missziói napokat. Ezek előkészítésére és népszerűsítésére kurzusokat és konferenciákat kell szervezni. Ezekben helyet kell adni nem csak az igehirdetésnek, hanem az ismeretterjesztésnek és a keresztyéni szórakozás formáinak is. A cél, hogy ilyen módon a gyülekezetekben családias, testvéri közösség alakuljon ki. A misszió anyagi hátterének

³² TtREL, I.22.a.5, A Kárpátaljai Református Egyházkerület 1928. december 27-i közgyűlésének jegyzőkönyvi kivonata, 42. szám.

³³ TtREL, I.22.a.5, Bácsy Gyula lemondó levele Bertók Bélához, 1928. augusztus.

³⁴ TtREL, I.22.a.5, Bertók Béla levele Szabó Bélához, 1928. szeptember 20.

³⁵ TtREL, I.22.a.5, Bertók Béla levele Szabó Bélához, 1928. szeptember 24.

³⁶ TtREL, I.22.a.5, Szabó Béla körlevél-tervezete Bertók Béla számára, 1928. október 16.

³⁷ TtREL, I.22.a.5, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. október 27.

³⁸ TtREL, I.22.a.5, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1928. november 1.

³⁹ A beregi egyházmegye közgyűlése, *REI*, 10. évfolyam, 1930. március 2., 4–5.

⁴⁰ TtREL, I.22.a.6, Bertók Béla püspöki jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1929. december 10.

biztosítására megalakítani javasolta a kerületi és egyházmegyei missziói pénztárakat, melyek bevételi forrásait a különböző missziói alkalmakon beérkező és az e célra felajánlott adományok képezték. A pénztárakat a missziói bizottságok kezelése alá rendelte. A misszió és a szeretetszolgálat céljaira való gyűjtést Szabó a gyűjtőkönyvecskék rendszerének bevezetésével látta elindíthatónak. Ennek lényege az volt, hogy aki rendelkezett egy ilyen gyűjtőkönyvecskével, annak tíz olyan hűséges támogató nevét kellett beleírnia abba, akik vállalták, hogy három éven keresztül havonta egy korona összeggel támogatják a misszió és a szeretetszolgálat ügyét. Ezeket az összegeket aztán a könyvecske tulajdonosa összegyűjtötte, és átadta a kerületi missziói bizottságnak.⁴¹ Ilyen előkészületek után az 1928. december 27-i egyházkerületi közgyűlés, Bertók ideiglenes kinevezését jóváhagyva, hivatalosan is Szabó Bélát választotta meg a kerület missziói lelkészévé.⁴²

Szabó Béla működése

Az 1929. május 22-i sikeres beregszászi református nap lebonyolítása után⁴³ Szabó és Bertók – mint legígéretesebb, legnagyobb sikerrel kecsegtető szolgálati területet – a nőszövetségi munkát igyekeztek preferálni. Ennek érdekében 1929 októberében Técsőn került sor egy kerületi leánykonferenciára. A nőmozgalom vezetőivel, Nagyday Ferencnével, Szabó Sándornéval, Buday Sándornéval több gyülekezetet felkeresve, főleg Máramaros-Ugocsában, megszervezték a lányok és asszonyok bibliaköreit. Ilyen gyülekezetek voltak: Técső, Nagyszőlős, Visk, Huszt, Királyháza, Tiszaújlak, Tiszakeresztúr, Tiszabökény, Tiszapéterfalva, Akli, Nevetlenfalu, Feketeadó, Tekeháza, Gödényháza, Salánk, Feketepatak, Verbóc, Nagypalád, Bene, Beregszász és Ungvár. Ezenkívül a már régebben tervezett missziói munkatársképzést is a leány- és asszonykört vezetőik tanításával igyekeztek elindítani.⁴⁴ Ez utóbbi tanfolyam első alkalmára 1930. február 11-14. között került sor Nagyszőlősön,⁴⁵ ezt követően pedig rendszeressé váltak ezek az alkalmak az egyházkerületben. A munka még tovább fejlődött, amikor 1930 novemberében a Máramaros-Ugocsi Református Egyházmegyében létrehozták a nőszövetség utazó titkári állását is, amelyre azonnal egy Szeles Kató nevezetű tiszaujlaki buzgó és hitben járó nőtestvért választottak meg. Díjazását egyelőre a munkája során begyűjtött adományokból rendelték fedezni.⁴⁶ Ez a kezdeményezés

⁴¹ TtREL, I.22.a.5, SZABÓ Béla: *Missziói tervzet a Kárpátaljai Református Egyházkerület számára*, 1928. december.

⁴² TtREL, I.22.a.5, A Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve, 1928. december 27, 19. szám.

⁴³ TtREL, I.22.a.6, 1929. május 22-én Beregszászban a református templomban tartandó református nap programja, 1929. április 8.

⁴⁴ TtREL, I.22.a.6, A kárpátaljai egyházkerület missziói lelkészének 1929. évről szóló jelentése, 1929. december.

⁴⁵ TtREL, I.22.a.7, A Nagyszőlősön 1930. február 11-14. napjaiban tartandó vezetők tanfolyamának programja.

⁴⁶ TtREL, I.22.a.7, Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1930. december 9.

bizonyára sikeresnek bizonyult, hiszen egy évvel később már az egyházkerületi közgyűlés is elrendelte három utazó titkár alkalmazását a leánykörti munkák előmenetelének támogatására. Ezeknek költségeire 500 cseh korona összeget különítettek el.⁴⁷

1929 júniusában Bertók kezdeményezésére és személyes felügyelete alatt egy új missziói munkaág is megindult, mégpedig intézményesült formában, a Kárpátaljai Református Egyházkerület Iratterjesztése néven. Ezzel bizonyára igen komoly hiánypótló tevékenységbe kezdett az egyházkerület. 1930 áprilisában az egyetemes konvent erre az iratterjesztésre bízta az új református énekeskönyv második kiadását. Több könyvkiadóval is érintkezésbe léptek, és megbízásokat vállaltak, így az iratmisszió, bár sok infrastrukturális és személyi problémával küzdve, mégis jó úton haladt a fejlődés útján.⁴⁸

Az 1930-as esztendő végére, ugyan csak részleges adatokból – mert nem minden lelkész tartotta fontosnak visszaküldeni a kérdőíveket –, de elkészült végre a rég tervezett állapotfelmérés is a kerületben működő különböző belmissziói ágakról. Összesen negyven gyülekezetből érkezett válasz, ami a gyülekezetek körülbelül felét jelentette. Vasárnapi iskola tizenhét gyülekezetben működött összesen 1175 rendszeresen résztvevő gyermekkel. Ifjúsági kört 12 helyen szerveztek 530 taggal, leánykört 18 helyen 586 taggal. Nyolc asszonykórról érkezett jelentés összesen 300 taggal. Énekkarok húsz gyülekezetben működtek, bibliaórákat és vallásos estétet pedig szinte mindenütt tartottak. A beérkezett kérdőíveken nyolc gyülekezet semmilyen munkaágról nem számolt be.⁴⁹

Bár a különböző konferenciákat, missziói napokat megtartották, és négy nőszövetségi munkatársképző tanfolyam is volt 1931 folyamán a kerületben, a statisztikai mutatók mégis romlottak. Szabó mindezek ellenére nem csüggedt munkájában, inkább még nagyobb buzgóságra és erőfeszítésre szólította fel az egyházkerületi közgyűlést.⁵⁰ Határozati javaslatait a közgyűlés mind elfogadta. Ezek szerint köteles volt minden lelkész a maga gyülekezetében elkezdni az ifjúsági, leány- és vasárnapi iskolai munkát. Ez alól csak kifejezetten indokolt esetben adhatott felmentést a püspök valamely lelkésznek.⁵¹

Az 1932. év újra igen mozgalmas volt a missziói munkában. Augusztus 8-10. között Munkácson került sor nagy sikerrel a már sokadik egyházkerületi belmissziói napra, melyben a tanító jellegű előadások mellett a különböző missziói ágak – ifjúság, leánykör, nőszövetség – képviselői mutatkoztak be több gyülekezetből.⁵²

⁴⁷ TtREL, I.22.a.10, Kivonat a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyvéből, 1931. december 8, 20. szám.

⁴⁸ TtREL, I.22.a.7, Bertók Béla püspöki jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1930. december 9.

⁴⁹ TtREL, I.22.a.7, Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1930. december 9.

⁵⁰ TtREL, I.22.a.9, Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésén, 1931. december 8.

⁵¹ TtREL, I.22.a.10, Kivonat a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyvéből, 1931. december 8, 19. szám.

⁵² TORNYAY János: A Kárpátaljai Ref. Egyházkerület, *REI*, 12. évfolyam, 1932. augusztus 28., 6–7.

Ebben az évben 18 vasárnapi iskolában 1200 gyermek részesült tanításban. 33 gyülekezetben működött leány- vagy asszonykör összesen 1500 taggal. 15 ifjúsági körben folyt a munka 580 rendszeres résztvevővel. Ezekon kívül szinte minden gyülekezetben volt énekkar, és vallásos estéket is rendeztek. 7 gyülekezetben működött bibliakör, 9 gyülekezetben tartottak házi istentiszteleteket.⁵³ Örvendetes és igen ígéretes eseménye volt ez év őszének, hogy november 4-én Beregszászon megalakult a KARLE, azaz a Kárpátaljai Református Lelkészegyesület. Elnöke Isaák Imre técsői lelkész lett.⁵⁴ Az egyesület céljaként Isaák a lelkészek anyagi természetű ügyeinek felkarolása, érdekvédelme mellett a lelki épülést és erősödést is megnevezte. Az alakuló gyűlést rangos vendégek, Csikesz Sándor és Vasady Béla teológiai professzorok is megtisztelték Magyarországról.⁵⁵

1933-ban már mindössze 13 olyan lelkész volt, akik visszaküldésre sem méltatták a belmissziói kérdőívet. A 80 egyházközség közül 27-ben működött ekkor vasárnapi iskola 1298 gyermekkel. Ez év szeptemberében szervezték meg Asztélyban id. Victor János, a *Vasárnapi Iskola Világszövetség* magyarországi titkárának közreműködésével az első vasárnapi iskolai tanítóknak szóló munkatársképző alkalmat. Leánykörökből 1933-ban 28 működött Kárpátalján 800 résztvevővel. Asszonyköri közösség 1933-ban 11 volt az egyházközségben. Az ifjúsági körök száma 24 volt 715 fiatallal. Bibliaórákat 8 gyülekezetben tartottak, ezenkívül énekkar szinte minden gyülekezetben működött, ahogyan vallásos estéket is szerveztek mindenütt. Ugyanekkor a kerületi közgyűlés fontos határozatokat fogadott el a belmisszióval kapcsolatban. 1934-től a lelképásztoroknak kötelezővé tette a belmissziói törzskönyvek vezetését, melyek ellenőrzése az egyházmegyei vizitációk alkalmával kötelező volt. A losonci teológián tanuló diákok számára előírták a különböző konferenciákon, munkatársképzőkön való rendszeres részvételt, hogy a teológusok már jó előre megismerkedjenek a belmissziói munkával, és ne a gyülekezeti lelkészségük idején találkozzanak csak azzal.⁵⁶ Kimondták továbbá, hogy a gyülekezetekben tartott vasárnap délutáni istentiszteletek alkalmával összegyűlt perselypénz külmisziói célokra fordítandó az egyházmegyei missziói lelkész közreműködésével.⁵⁷

1934 nyarán újra bátor kezdeményezésbe fogott Bertók Béla püspök az egyházközségi tanács támogatásával. Elhatározták, hogy különösen a nyári táboroztatások, tanfolyamok és egyéb rendezvények helyszínéül hosszabb időre bérleti szerződést kötnek egy kis üdülőtelep tulajdonosaival Munkácsról 44 kilométerre északkeletre,

⁵³ TtREL, I.22.a.9, Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1932. december 6.

⁵⁴ TtREL, I.22.a.10, Isaák Imre jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének a KARLE megalakulásáról, 1932. november 11.

⁵⁵ A Kárpátaljai Református Egyházkerületi Lelkészegyesület alakuló közgyűlése, *REI*, 12. évfolyam, 1932. november 20., 6–7.

⁵⁶ TtREL, I.22.a.11, Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1933. december 12.

⁵⁷ TtREL, I.22.a.11, Kivonat a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyvéből, 1933. december 12, 21. szám.

Volóctól 9 kilométerre délre, a hegyek között, Zánykán. Egy olyan területről volt itt szó, ami valamikor gyógyfürdőként működött, lévén több ásványvízforrás is található volt itt.⁵⁸ Két évvel később, 1936 júliusának végén a zánykai üdülőtelep már olyan állapotban volt, hogy egy körülbelül harminc személyből álló lelkeszkonferenciának is otthont tudott adni.⁵⁹ A konferenciák és munkatársképzők mellett ebben az évben került sor első ízben a máramaros-ugocsai egyházmegyében presbiterkonferenciára, november 18-án Nagyszőlősen. Ezenkívül egyre nagyobb hangsúlyt kapott a kerület köztudatában a szeretetszolgálat, szegénygondozás és a külmiszió támogatásába való bekapcsolódás. Ennek következtében fogadta el a közgyűlés azt a határozatot, hogy a gyülekezetekben szolgálatba állítandók az ún. szegények gondnokai, akiknek feladata az adománygyűjtés a gyülekezeti tagoktól a szegények, rászorulóknak megsegítésére, és akik munkájukról a presbitériumoknak tartoztak elszámolással. Továbbá ekkor határoztak arról is, hogy minden gyülekezet évenként és személyenként minimum 10 fillérrel támogassa a beretkei konventi árvaházat.⁶⁰

Bertók Zányka bérbevétele után 1935-ben újabb nagyszabású tervet valósított meg a Kárpátaljai Reformátusok Segítő Egyesületének (KRSE) létrehozásával. A püspök már 1925-ben megbeszélésre hívta az egyház világi vezető embereit, hogy egy egyházi pénztintézet valami módon való megszervezéséről tanácskozzanak,⁶¹ majd az 1929 decemberi kerületi közgyűlésen egy egyházkerületi fenntartó alap létrehozásának ötletét is felvetette, mely az egyház adminisztratív, szociális és karitatív munkájának támogatását volt hivatott szolgálni.⁶² A kezdődő gazdasági válság, valamint a szervezés megfelelő formájának megtalálásában felmerült bizonytalanságok azonban megakadályozták ennek megvalósulását.⁶³ 1935-re ezek az akadályozó tényezők már megszűntek, így 1935. június 17-én megalakították a KRSE-t az 1929-ben megfogalmazott célok szolgálatára. Az egyesület alapszabályát sajnos nem ismerjük, így működésének pontos mikéntjét sem. Annyi biztos, hogy a választmány tagjai lettek a püspök, az esperesek, kerületi és egyházmegyei gondnokok, valamint az egyházmegyék által választott küldöttek. A KRSE megalakításával szinte egy időben, 1935 júniusában adományozta özv. Atzél Lászlóné szül. báró Perényi Lujza nagyszőlősi 29 katasztrális hold birtokát a rajta lévő épületekkel együtt a Kárpátaljai Református Egyházkerületnek a célból, hogy ott az egyház árvaházat tartson fenn. 1935 őszén a nagyszőlősi Atzél-Perényi Árvaház kilenc árvával kezdte meg működését, ezenkívül Munkácson is megvett az egyházkerület egy ingatlant, ahol hat árvát helyeztek el. A KRSE-nek tehát azonnal, megalakulása pillanatában megvolt az elsődleges célja és

⁵⁸ TtREL, I.22.a.14, Bertók Béla levele Siménfalvy Árpádhoz, 1934. június 12.

⁵⁹ TtREL, I.22.a.16, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1936. június 10.

⁶⁰ TtREL, I.22.a.13, Szabó Béla missziói jelentése a Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésén, 1934. december 6, 22. szám.

⁶¹ TtREL, I.22.a.2, Bertók Béla levele Komáromy Lajoshoz, 1925. február 27.

⁶² TtREL, I.22.a.6, A Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve, 1929. december 10, 9. szám.

⁶³ TtREL, I.22.a.14, A Kárpátaljai Református Egyházkerület Közgyűlésének jegyzőkönyve, 1935. december 12.

feladata: az árvaházak fenntartásának támogatása. A KRSE és az árvaházak igazgatójának egy személyben Bácsy Gyulát, a kerület korábbi missziói lelkészét választották meg, akit a beretkei konventi árvaház éléről hívtak meg Kárpátaljára.⁶⁴ 1935. december 31-én az egyesületnek 74 alapító, 465 rendes és 106 pártoló tagja volt.⁶⁵

Az év egy másik jelentős eseménye Molnár Mária híres magyarországi református misszionáriusnő csehszlovákiai körútja volt, melynek során Kárpátalja több gyülekezetében is előadást tartott a Manus-szigetén, a pápuák között végzett szolgálatáról.⁶⁶ Ezek az alkalmak nyilván szintén arra szolgáltak, hogy az egyházkerület gyülekezeteiben egyre jobban ébresztgessék és megerősítsék a külmisszió iránti elköteleződést is.

1936-ban újabb szeretetintézmény nyitotta meg kapuit Kárpátalján, igaz, ez nem a kerület, hanem a nagydobronyi gyülekezet fenntartásában.⁶⁷ Ez volt a Nagydobronyi Református Szeretetház. Létrehozásában a helyi lelkésznek Gönczy Pálnak volt oroslánrésze, aki 1933-ban került az akkor 3500 lelket számláló Nagydobronyi Református Egyházközség élére. Működésében kezdetben az motiválta, hogy abban az időben komoly befolyásra tettek szert a községben a baptista és millenista igehirdetők, akiknek az alkalmaira sok református is eljárt. Gönczy a gyülekezet hitének felrázására Debrecenből kért maga mellé munkatársként egy diakonisszát Lőrincz Etelka személyében. Vele kezdte el a gyülekezetben a belmissziói munkák végzését: család- és beteglátogatást, házi istentiszteletek tartását, szegénygondozást, vasárnapi iskolát, énekkart, ifjúsági és leánykört, asszonyi és férfi bibliakört. Ezeknek a nagy létszámú és szerteágazó szolgálati területeknek ugyanakkor megfelelő helyiséget, épületet kellett biztosítani ahhoz, hogy a közöttük folyó munkát eredményesen végezzék. Ennek az igénynek a kielégítésére kezdték el megépíteni a szeretetházat. Felhasználása azonban sokkal szélesebb területet ölelt fel pusztán a gyülekezeti alkalmak kiszolgálásánál. Volt benne egy orvosi rendelő, amit a gyülekezet ingyenes használatra a községi vezetés szolgálatába adott, hogy ott orvosi ügyeletet tartson fenn a község lakosai számára. Volt egy nagyobb helyiség a gyülekezeti és egyesületi alkalmaknak, de bérbe adták heti egy délutánra a helyi hitelszövetkezetnek is. Ezenkívül rendelkezett két idősgondozói szobával időse férfiak és nők számára. A szeretetházban volt elszállásolva továbbá négy diakonissza, akik az idősek gondozását végezték. Ők egyelőre csupán önkéntes szolgálattevők voltak, akik, ha bizonyították alkalmasságukat, akkor a debreceni diakonisszaképzőbe kerülhettek. Az ő munkájukat a már említett Lőrincz Etelka koordinálta. A szeretetház építkezésének és fenntartásának anyagi hátterét – bár az az egyházközség telkén épült – jogilag nem a gyülekezet, hanem személy szerint Gönczy Pál vállalta magára, aki a gyülekezet áldozatkész tagjaiból létrehozta a *Nagydobronyi Református Szeretetszövetség Egyesületet*, melynek már 1936-ban kb.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ TRREL, I.22.a.17, Jegyzőkönyv felvétel a Kárpátaljai Reformátusok Segítő Egyesületének 1936. március 31-én Munkácson megtartott évi rendes közgyűlésén.

⁶⁶ TRREL, I.22.a.15, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1935. október 11.

⁶⁷ PATAY Károly (szerk.): *A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének jegyzőkönyve, 1936. október 15.*, 9. szám.

ezer tagja volt, akik vállalták, hogy évente egy munkanapjukat vagy annak ellenértékét felajánlják a szegénygondozás céljára. Így épült meg a szeretetház. Fenntartását pedig a szeretetszövetség tagjai által összeadott negyven hold föld feles haszna, a különböző adományok, a gondozott idősek segélyei, valamint esetleges ingatlanjaiknak a hozama, majd haláluk után a teljes értéke volt hivatva fedezni.⁶⁸ 1936 nyarán a nagydobronyi szeretetház intézménye már olyan ismert és népszerű volt, hogy különböző gyülekezetekből jelentkeztek diakonisszajelöltek képzésre Gönczynél.⁶⁹ Ő azonban a máshonnan származó diakonisszák felvételét csak abban az esetben látta lehetségesnek, ha az egyetemes konvent magáévá teszi a szeretetház ügyét, és egyben hozzájárul annak működéséhez.⁷⁰ Ez azonban a jelek szerint nem történt meg. Jó volna mélyebben belelátni ennek az úttörő intézménynek az életébe, egyelőre azonban csak ennyit tudunk róla.

A Keleti Baráti kör

Az 1936. esztendő – Horkay Barna volt nagyszülősi lelkész későbbi visszaemlékezései szerint – döntő fordulatot hozott a kárpátaljai református belmisszió alakulásában. Ekkor történt ugyanis, hogy a dunáninneri egyházkerületből származó Tóth Kálmán feketeadói segédlelkész – Nehézy Károlynak, a kiskoszmályi árvaház és a Béthel mozgalom és egyesület vezetőjének egyik lelki tanítványa – elhívta magával Komáromba Szabó Bélát és Simon Zsigmondot egy Nehézy által szervezett ifjúsági konferenciára, akik e pár napos útról megtérve, újjászületve tértek haza. Ezután meghívták a belmisszió híveit, hogy akik szeretnének velük egy új úton elindulni, azok Nehézy dunáninneri (nyugati) baráti körének mintájára minden hónap első szerdáján találkozzanak. Megegyeztek abban, hogy 1936 októberének első szerdáján Királyházán, Sárkány Lajosnál gyűlnek össze. Így született meg a *Keleti Baráti Kör*, amely a következő 10–15 évben a kárpátaljai missziói munka és az ébredési mozgalom meghatározó alakulata és kiindulópontja lett.⁷¹ Már 1937 tavaszán világos jelei voltak annak, hogy a baráti kör fokozatosan átveszi a missziói munka szervezését. Itt születtek meg az ötletek, az alkalmak témái, programjai, valamint komoly adományokkal is támogattak egy-ez ügyet. A beszámolók szerint az alkalmakon körülbelül harmincan-negyvenen vettek részt rendszeresen, köztük Isaák Imre técsői lelkész, ekkor már máramaros-ugocsai esperes.⁷² Minden résztvevő egy aranymondással, egy számára abban az időszakban fontos igeverssel vagy igeszakasszal érkezett az alkalomra. Az együttlét mindig azzal kezdődött, hogy ezeket az igéket megosztották egymással. Ezenkívül minden alkalmon 2–3 igerészt kijelöltek a Bibliából önmaguk számára, melyeket a következő hétre mindenki a lehető legmélyebben tanulmányo-

⁶⁸ Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára (a továbbiakban DtREL), I.2.37, Gönczy Pál levele Balogh Elemérhez, 1936. május 11.

⁶⁹ DtREL, I.2.38, Batta Pál levele Gönczy Pálhoz, 1936. augusztus 4.

⁷⁰ DtREL, I.2.38, Gönczy Pál levele Batta Pálhoz 1936. augusztus 7.

⁷¹ HORKAY Barna: *A Keleti Baráti Kör, képek a kárpátaljai ébredésből*, H. n., Magánkiadás, 1998, 15–18.

⁷² TtREL, I.22.a.17, Szabó Béla levele Bertók Bélához, 1937. március 19.

zott, majd megosztották egymással gondolataikat, felismeréseiket, üzeneteiket is. Ugyanígy jelöltek ki alkalomról alkalomra Kálvin életrajzából, valamint a *Heidelbergi Kátéból* vagy az *Institutióból* is egy-egy szakaszt. A *Hallelujah* énekeskönyvből tanultak és énekeltek énekeket, készülődtek az éppen aktuális kerületi vagy megyei missziói alkalomra.⁷³ Bertók püspök örömét fejezte ki a lelkipásztorok között megindult „önképző kör” működése felett, és támogatásáról biztosította őket.⁷⁴ Voltak azonban szép számmal olyanok is, akik rossz szemmel néztek a csoportosulásra, és valamiféle szektás elhajlás és rajongás veszélyét feltételezték benne⁷⁵ annak ellenére, hogy amint fentebb rámutattunk, a baráti kör teljességgel a történelmi kálvinizmus lelki talaján állt. Szabó a fel-felhangzó kritikákkal szemben így foglalta össze a baráti kör munkájának lényegét és célját:

„[...] baráti körök mozgalmunk alapvető élettevékenységére mutathatók rá ezzel kapcsolatban. Ez, ismétlem, nem más, mint a Bibliának nagyon komoly, mindennapi rendszeres olvasása és a hozzá kapcsolódó imádkozás. Ki meri mondani, hogy ez »pietizmus« a szónak gunyoros értelmében, vagy ki merné állítani, hogy ez szektáskodás? [...] Baráti körünkben szabadon fejtheti ki mindenki a maga felfogását anélkül, hogy azt rá akarná erőszakolni másokra. Mindenki csak egyes szám első személyben beszélhet. Nem állítunk fel sablonokat, szabályokat, mert tudjuk, hogy csak a Lélek szabályozhatja életünket, és csak a Fiú szabadíthat meg minden bűntől és a szenvedély minden rabságától. Ha mások hatására, ha a közösség lelki kényszerének nyomására változtatom meg gondolkodásomat vagy életemet, akkor ez csak lelki elnyomorodás lesz, még jó irányban is, mert nem lesz egyéb, mint képmutatás. Kereső lelkek vagyunk, keressük őszintén, becsületesen egymás egyéniségét, szabadságát tiszteletben tartva, az igazságot, helyesebben azt, hogy hogyan nyerhetjük el azt, aki minden vitán felül Út, Igazság és Élet számunkra. [...] Ott áll folytonosan a kérdés előttünk: miként lehetek hűségesebb tanítványa a Krisztusnak, és miként tölthetem be jobban református lelkipásztori, tanítói vagy egyháztagsági tisztemet? Mit tehetek a szeretetszolgálat terén, a külmisszió érdekében, egyszóval miként jöhetne el rajtam keresztül Isten országa?»⁷⁶

Az 1938. év a politikai izgalmak és változások következtében igen zaklatott volt, ugyanígy az azt követő háborús évek is. A baráti kör azonban tovább működött, és az 1930-as évek végétől kezdődően ébredési mozgalmat indított el Kárpátalján. Ez a szovjet uralom berendezkedéséig és megszilárdulásáig, körülbelül 1950-ig tarthatott. Mindezek azonban már túlmutatnak jelen dolgozat idői és területi keretein.

⁷³ SZABÓ Béla: Baráti körök összejövetel Nagyszőlősen, *REI*, 17. évfolyam, 1937. március 13., 11.

⁷⁴ *TtREL*, I.22.a.17, Bertók Béla levele Szabó Bélához, 1937. április 5.

⁷⁵ HORVÁTH: i. m., 25–26.

⁷⁶ SZABÓ: Baráti körök összejövetel, 4–5.

Befejezés

Összegzőképpen kijelenthetjük, hogy a XX. század húszas-harmincas éveiben igen intenzív és céltudatos belmissziói munka folyt Kárpátalján, melyet a hivatalos egyházi felsőbbbbség pártfogolt és támogatott. A rengeteg munka és erőfeszítés azonban „csak” megágyazott a 40-es években elért eredményeknek, az igazi, minőségi áttörést a baráti kör munkássága jelentette a belmisszióban.

ABSTRACT

Sub-Carpathian Reformed Home Mission Movement in the 1920s and 1930s

Following the dissolution of the Austro-Hungarian Empire, in the 1920-1930's the Hungarian Reformed churches in the successor states could brilliantly prove the ability and strength of the Christian faith in retaining the communal and national identity. As the intensity of the national trauma caused by the detachment of the region decreased, in Czechoslovakia the ecclesiastical public opinion immediately embraced the necessity of the inner/domestic mission. In the given circumstances the community of the church had to strive to mobilize and develop their inner spiritual energies and resources. In order to accomplish this aim certain so-called socio-ecclesiastical circles were established in the congregations such as Sunday schools, girls' brigades, youth groups, women's circles, bible study groups, choirs. Serious efforts had been made not only to establish but also to enlarge these groups by providing trainings and organizing conferences and other church-related events to them. In Subcarpathia the bishop Béla Bertók and other committed co-workers were the main supporters of this work. This paper in the first place presents the beginning of the missional work and the dilemmas which it had to face in its early years, also demonstrates the procedure of the institutionalization of the missional work by establishing missional committees and pastorates. The true missional zeal could not live long for itself, therefore quickly coupled with diaconical efforts and the support of institutional diaconia. A new chapter began in the history of the mission in the mid-30's when the Eastern Circle of Friends appeared in the region which consisted of committed ministers and lay-men who were in favour of the case. This movement became the starting point and the nurturer of the revival in Subcarpathia in the second half of the 1940's.